

Олександра Дубасенюк,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
dubasenyuk@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ С.У. ГОНЧАРЕНКА ПРО РОЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІВ-ДОСЛІДНИКІВ

Динамічні процеси, що відбуваються у сучасному світі, вимагають від педагога розвитку дослідницької функції, постійного творчого пошуку, готовності здійснювати різного роду дослідження у сфері навчально-виховного процесу. Тому науково-педагогічна діяльність повинна носити перетворювальний характер і бути спрямована на виявлення та вирішення актуальних проблем освіти, виховання дітей та молоді.

Майбутнім педагогам необхідно володіти дослідницькими вміннями, що сприяють успішному вирішенню педагогічних ситуацій, від яких, може залежати майбутнє дитини. Тому, вивчення дисципліни «Методологія та методи науково-педагогічного дослідження» необхідно для формування у майбутнього фахівця готовності до дослідницької діяльності.

Методологічне становлення в процесі наукових пошуків – базова динамічна процесуальна характеристика дослідника. Водночас – це процес набуття методологічної культури науковця, який передбачає оволодіння ним фундаментальними базовими знаннями, законами та закономірностями, гнучкими дослідницькими вміннями та навичками, що ґрунтується на сучасних тенденціях/викликах, природничо-наукових та гуманістичних традиціях наукових підходах та принципах¹. Такий підхід дає можливість досліднику сформувати цілісну / холістичну картину світу, знайти сенс життя, усвідомити і виконати свою місію і зробити значний внесок у розбудову суспільства, науки, культури, освіти.

Методологічне становлення дослідника – це процес поступового наукового зростання молодого науковця у процесі наукового пошуку від початкових неусвідомлених знань і практичних дій до диференціації, систематизації і концептуалізації наукових знань, дослідницьких умінь та навичок, до акмедосягнень в науковій, особистісній і професійній сферах, що дає можливість науковцю стратегічно мислити, оперативно (професійно) діяти в нестандартних ситуаціях та створювати власне концептуальне бачення проблеми (концептуальну модель), якісний духовний продукт, вибудовувати стратегію і тактику дослідження, закономірності подальшого наукового пошуку, здійснити значний вплив на розвиток науки в країні.

¹ Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. друге, доп. Рівне: Волинські обереги, 2011. С. 282.

Результатом методологічного становлення дослідника є розвинене концептуальне та категорійне мислення, спрямоване на постійне самопізнання, саморозвиток, самореалізацію, що постає підґрунтям для набуття наукової компетентності молодого дослідника.

С.У. Гончаренко наголошував, що сучасний етап розвитку людської цивілізації посилює вимоги до наукової компетентності фахівців з вищою освітою. Вони повинні вміти творчо мислити, самостійно поповнювати знання, орієнтуватись у бурхливому потоці наукової інформації. Учений підкреслював: необхідність підвищення рівня наукової підготовки є характерною ознакою сьогодення і в галузі професійної педагогічної діяльності, оскільки наукові дослідження – це джерело пошуку, що сприяє збагаченню теорії та практики освіти й забезпечує формування творчої індивідуальності вчителя. З метою побудови й реалізації нових технологій, наукових проєктів, інноваційних моделей сучасні фахівці мають оволодіти науковим стилем, який передбачає сформованість таких якостей мислення як системність, аналітичність, логічність, широта бачення проблем і можливих наслідків їх розв'язання. Проте головне – від фахівців вимагаються навички наукової праці, насамперед уміння швидко орієнтуватись в потоках інформації і будувати нові моделі – як пізнавальні (наукові гіпотези), так і прагматичні (практичні)².

На думку С.У. Гончаренка, відповідальним етапом дослідницького процесу є визначення методологічних основ наукового пошуку та вибір методів його проведення, які надалі перетворюються в конкретні методики, адекватні меті й завданням дослідження. При цьому він підкреслював: кожне наукове дослідження від творчого задуму до остаточного оформлення наукової праці має неповторну специфіку. Проте всі дослідження мають загальні особливості, які охоплюють універсальні послідовні процеси (етапи).

1. Вибір теми, обґрунтування її актуальності, визначення рівня її розробленості; вибір об'єкта, предмета, окреслення мети і завдань дослідження.

2. Накопичення необхідної наукової інформації, пошук, вивчення й аналіз наукових джерел з теми дослідження; вибір напрямів дослідження з урахуванням його мети.

3. Відпрацювання гіпотези й теоретичних передумов дослідження, визначення наукового завдання.

4. Вибір методів дослідження, які є інструментами здобуття фактичного матеріалу, необхідною умовою досягнення поставленої мети.

5. Оброблення й аналіз результатів експериментального дослідження.

6. Написання тексту роботи, оформлення її вступу і висновків, опис використаних джерел і створення додатків.

7. Підготовка до захисту і захист наукового дослідження³.

² Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. С. 7.

³ Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. С. 8.

Розбудова національної системи освіти активізувала педагогічні пошуки в Україні. Все більше до них вдаються практичні працівники різних навчально-виховних закладів. Незважаючи на труднощі, пов'язані з фінансуванням, розвиток педагогічної науки в Україні не зупинився. Більше того, активність науковців помітно зросла, діапазон наукових пошуків розширився, міжнародний обмін інформацією активізувався. Особливо зросла кількість досліджень у галузі професійної педагогіки, методики навчання і виховання студентів. Українська педагогічна наука з деяких напрямів продовжує посідати передові позиції в світі^{4, 5, 6}.

С.У. Гончаренко зазначав, що нині для всіх студентів університетів і педагогічних інститутів, які готуються з педагогічних і психологічних спеціальностей, запроваджено курс методології і методів психолого-педагогічного дослідження. Ураховано, що молодому фахівцю доведеться вести спостереження і проводити експерименти, аналізувати й узагальнювати одержані емпіричні дані, розробляти й реалізувати методичні рекомендації. Наукові підходи й уміння постають невід'ємною частиною його професійної підготовки. Тому розробка навчально-методичних посібників такого напрямку допоможе молодим дослідникам оволодіти сучасними науковими підходами і дослідницькими методами⁷.

Зокрема, важливі наукові поради надає Семен Устинович у своїй праці «Педагогічні дослідження ...»⁸. У науковому виданні учений розглядав теоретичні і практичні питання дослідно-пошукової та експериментальної роботи в школах, професійно-технічних училищах, вищих навчальних закладах та інших освітніх установах, починаючи від вибору проблеми і теми дослідження, уточнення вихідних фактів і теоретичних положень, до апробації й літературного оформлення роботи. У цій роботі розкриваються методологія, сучасні методи і методики проведення дослідження, характеризуються прийоми висунення гіпотез, процес виникнення ідеї і задуму педагогічного дослідження, пропонуються теоретичні й емпіричні методи пошукової роботи, висловлюються методичні рекомендації з обробки й інтерпретації одержаних результатів, обґрунтовуються шляхи їх упровадження в педагогічну практику.

Пропонований посібник розрахований на докторантів, аспірантів, магістрантів, пошукувачів наукового ступеня доктора і кандидата педагогічних наук. Він надає практичну допомогу викладачам вищої школи, науковим

⁴ Гончаренко, С. Про формування наукової новизни в дисертаціях. Шлях освіти : Науково-методичний журнал. 2005. №2. С. 2-6.

⁵ Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ- Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

⁶ Гончаренко, С. Дидактичні аспекти освіти дорослих / Семен Гончаренко. Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи: Збірник наукових праць / Акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. К., 2009. Вип. 1. С. 66-71.

⁷ Гончаренко, С. Наука і навчальний предмет. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград, 2006. Вип. 66, Ч. 1. С. 3--11.

⁸ Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

співробітникам, різним категоріям педагогічних працівників, всім тим, хто проводить дослідження в галузі педагогічних наук⁹.

У Житомирському державному університеті впродовж 8 років для майбутніх магістрів розроблено та впроваджено курс «Методологія і методи науково-педагогічного дослідження», в якому реалізуються ідеї провідних методологів України та близького зарубіжжя. Ідеї академіка С.У. Гончаренка відіграли велику роль в побудові такого курсу. Навчально-методичний посібник вміщує основні напрями здійснення науково-педагогічного дослідження¹⁰.

Перший напрям передбачає обґрунтування науки як системи знань. При цьому розглядаються особливості процесу наукового та науково-педагогічного пізнання; визначається роль науки у розвитку сучасної освіти та її функції; обґрунтовується сутність процесу наукового пізнання та принципи наукових досліджень; характеризуються специфіка та види наукового дослідження і науково-педагогічне дослідження, зокрема. Крім того окреслено науковий апарат, логіка педагогічного дослідження. Виокремлено основні критерії оцінювання педагогічних досліджень. Проаналізовано наукові школи та їх роль у процесі пізнання.

Другий напрям передбачає розгляд методології педагогічного дослідження: сутність, функції та рівні методології науки; обґрунтування методологічних засад проблеми людиноцентризму. У цьому напрямі охарактеризовано розвиток методологічної культури педагога-дослідника, її критерії та ознаки у процесі його наукового становлення.

Третій напрям окреслює сучасні наукові підходи у педагогічному дослідженні та їх роль у педагогічному дослідженні. Виокремлено та охарактеризовано: загально-методологічні наукові підходи; підходи, які характеризують, суб'єктів освіти та їх взаємодію; підходи, які окреслюють загальне й особливе в педагогічній професії; підходи, які простежують процесуальні характеристики педагогічної діяльності; ціннісно-сміслові наукові підходи; підходи, які розглядають результативні характеристики професійно-педагогічної підготовки; підходи, що характеризують творчу, інноваційну спрямованість педагогічної діяльності.

Четвертий напрям розкриває методи науково-педагогічного дослідження, обґрунтовує основи учіння про методи дослідження, висвітлює вплив концепції дослідження на вибір методів і методики дослідження. Також представлено класифікацію методів науково-педагогічного дослідження та принципи їх використання. Далі проаналізовано теоретичні методи науково-педагогічного дослідження (аналіз, контент-аналіз, синтез, дедукція, індукція, абстрагування, ідеалізація, конкретизація, моделювання, аналогія, порівняння та ін.). Виділено основні підходи до використання методу «кейс-стаді». Розглянуто емпіричні методи науково-педагогічного дослідження, сутність та їх особливості.

⁹ Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. К.; Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. С. 2.

¹⁰ Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Полісся, 2016. 256 с.

Охарактеризовано специфіку методу спостереження в педагогічних дослідженнях, проаналізовано опитувальні методи дослідження: бесіда, інтерв'ю, анкетування, біографічний метод. Виокремлено методи педагогічної діагностики, тестування. Розкрито особливості методу педагогічного експерименту. Виділено основні напрями вивчення передового педагогічного досвіду. Обґрунтовано критерії правильності вибору методів науково-педагогічного дослідження з опорою на основні ідеї С.У. Гончаренка.

П'ятий напрям – організація і проведення педагогічного дослідження – висвітлює сутність кваліфікаційної роботи, зокрема випускових робіт. У межах напрямку визначено вимоги до написання курсових, бакалаврських, дипломних та магістерських робіт; розкрито особливості планування різних видів кваліфікаційних робіт. Крім того проаналізовано етапи організації науково-педагогічного дослідження; виокремлено й обґрунтовано складові методологічної частини та методичної частини програми науково-педагогічного дослідження, розкрито етичний аспект дослідження.

На наш погляд, важливо виділити критерії оцінювання педагогічних досліджень. При цьому ми звертаємося до рекомендацій академіка С.У. Гончаренка, який на основі узагальнення наукової літератури, виділяє *критерії оцінювання фундаментальних, прикладних та практичних досліджень*, дає певні поради¹¹. Як відомо, *фундаментальні дослідження* спрямовані на відкриття закономірностей педагогічного процесу, на створення загальнотеоретичних концепцій педагогічної науки. Вони обґрунтовують методологію та історію науки і спрямовані на розширення й поглиблення наукових знань, визначають напрями наукового пошуку, створюють підґрунтя для прикладних і практичних досліджень. До основних критеріїв оцінювання фундаментальних досліджень учений відносить: *теоретичне значення здобутих результатів* – їх вплив на розвиток теорії, перетворення і зміни наших уявлень з найважливіших питань навчання, виховання, історії та методології педагогіки; *вірогідність* – відкриті факти, явища, процеси, взаємозв'язки між явищами і процесами, сформульовані закономірності повинні об'єктивно відображати та характеризувати дійсність; *евристичність* – фундаментальне дослідження має прогностичний характер тобто відкриває нові можливості для подальших досліджень; *обґрунтованість і актуальність*.

З погляду С.У. Гончаренка, *прикладні дослідження* на відміну від фундаментальних, на яких вони повинні базуватися, характеризуються не лише вужчою проблематикою, визначенням для дослідження окремих часткових проблем навчання, виховання й розвитку особистості учнів чи студентів, їхніх пізнавальних інтересів, управління навчально-виховним процесом, а й тим, що вони не передбачають виявлення закономірностей. Відтак, основні критерії оцінювання прикладних досліджень вміщують такі показники: *актуальність* – відповідність соціального замовлення, де виражена тенденція розвитку загальноосвітніх закладів, їх потреб, нерозробленість цієї проблеми в педагогічній

¹¹ Гончаренко С.У. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень. Шлях освіти. 2004. №1. С. 2.

науці; потреби практики, котрі спричиняють труднощі, що виникають у навчально-виховній практиці; практична цінність результатів наукової роботи; *вірогідність і обґрунтованість* – методологія прикладних досліджень спирається на результати фундаментальних досліджень, на різноманітний педагогічний досвід; *новизна прикладних досліджень*, що дає можливість збагатити арсенал змісту, форм, методів, засобів навчально-виховної діяльності.

Практичні дослідження, зазвичай, ґрунтуються на прикладних дослідженнях і мають своїм завданням довести результати цих досліджень до практики. До практичних досліджень належить створення програм, підручників, методичних рекомендацій для вчителів та інших засобів, без яких не можна здійснювати навчально-виховний процес. На думку С.У. Гончаренка, практичні дослідження повинні не лише надати актуальні, науково обґрунтовані результати, а й запропонувати їх практиці в доступному для реалізації вигляді. Основні критерії оцінювання практичних досліджень включають такі показники: доступність для практичної реалізації, вірогідність і доступність, практична цінність, практична цінність, актуальність¹².

Таким чином, ідеї видатного українського вченого С.У. Гончаренка мають велике значення для побудови методології сучасних науково-педагогічних досліджень та практичної реалізації цих ідей у процесі методологічного становлення молодих дослідників, підвищення їх наукової компетентності та методологічної культури.

¹² Гончаренко С.У. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень. Шлях освіти. 2004. №1. С. 5-6.